

Willem Koops

Zijn wij allemaal Diesjes?

Diederik Stapels dubbelzinnige mea culpa

Volgens de uitgever van Diederik Stapels boek over de door hem gepleegde fraude is het boek geen afrekening en is het ook niet bedoeld om zijn straatje schoon te veegen. Maar klopt dat? En waarom heeft Stapel zijn boek dan wel geschreven?

'De thermostaat staat op 15,5 graden...Wij zijn feitelijk failliet... Kranten en tijdschriften de deur uit, verwarming laag, korter en minder douchen, scheren zonder stromend water... boodschappen bij de Aldi en de Lidl in plaats van bij de Albert Heijn, mijn auto verkocht, geen oppas meer, werkster weg, poespas weg, geen etentjes, geen uitjes, geen snoep, geen borrels, geen koffie in de stad, geen nieuwe kleren en niet meer in bad...' (pp. 219-220).

'DE OEFENING VAN HET SCHRIJVEN VAN PRACHTIGE, MAAR GEFANTASEERDE WETENSCHAPPELIJKE ARTIKELEN, IS MISSCHIEEN NOG TE VERZILVEREN IN DE PRODUCTIE VAN LITERATUUR.'

Dit soort zinnen staan in het boek van Diederik Stapel, door zijn moeder liefderijk 'Dies' genoemd, zoals blijkt op de pagina's waarin beschreven wordt hoe 'Dies' zijn ouders inlicht over zijn fraude (pp. 203 e.v.). Wat wil Stapel met dit boek? De timing van de publicatie is in ieder geval slim gekozen: juist na het verschijnen van het in de media druk besproken eindrapport van de commissie-Levelt, en net voor Sinterklaas. Zodoende kreeg ik een exemplaar van een van mijn kinderen. Jammer, want als we opletend geweest waren hadden we het boek gratis kunnen downloaden; er is per slot weinig reden om Stapel de eenvoud van 15,5 graden en inkopen bij de Aldi te ontnemen. Zelf meent Stapel ons een dienst te bewijzen: zijn boek is 'een vingerwijzing voor iedereen, die wel eens verleid is om in zijn leven, werk of relatie de werkelijkheid mooier voor te stellen dan zij is'. En ook: 'Stapel trapt niet na, beschuldigt niemand en veegt zijn eigen straatje niet schoon; hij onderzoekt zichzelf minutieus en geeft de lezer een kijkje in de krochten van zijn ziel.' Dit alles volgens de achterflap. Maar na lezing van het boek denk ik er anders over: Stapel trapt wel degelijk na. Alleen al de achterflaptekst over die vingerwijzing spreekt voor zichzelf: iedereen wordt immers wel eens verleid om de werkelijkheid mooier voor te stellen, dus iedereen is wel een beetje een Stapeltje, een Diesje, nietwaar?

Stapel beschrijft zijn intellectuele levensloop tamelijk gedetailleerd. Dat is beslist niet het meest interessante onderdeel van zijn boek: hoe hij als adolescent naar de toneelschool wil, maar niet gaat, hoe hij een middelmatig *college* in de buurt van New York bezoekt en daar zijn enthousiasme voor 'literatuur en filosofie' en vooral 'liefde voor films' kan botvieren, er een 'theatre major' volgt, enzovoort (pp. 49-59). Waarom moeten wij dit alles weten? Dat wordt niet duidelijk. Ook de eindeloze dankbaarheid van Stapel voor de liefde van zijn echtgenote en kinderen, die hem kennelijk ondanks alles niet in de steek laten, is tamelijk oninteressante privé-informatie: 'Wij zijn kalm en teder voor elkaar, alsof we elkaars wankele binnenwereld begrijpen. Dat is niet zo. Dat is nooit zo, maar dat geeft niet. Het doet er niet toe. Het is de tederheid, waarom het me gaat. Het is de tederheid die me ontroert. Dat is het geschenk dat me vastpakt en wakker schudt, elke ochtend weer' (p. 285). Op dit soort momenten is Stapel kennelijk in een literaire stemming, en tja hier en daar krijgt men de indruk dat hij misschien wel het talent heeft om een echte schrijver te worden. Ik zou zeggen: probeer dat uit! De oefening van het schrijven van prachtige, maar gefantaseerde wetenschappelijke artikelen, is misschien nog te verzilveren in de productie van literatuur. Maar haal die twee werelden niet door elkaar, zoals in dit boek. Hij citeert op p. 126 een 'docent', die hem vanwege zijn mooischrijverij toebijdt: 'A little less Henry and a little more William James, please.' Misschien moet Stapel vanaf nu maar eens proberen de weg van Henry te volgen. Ik beperk me nu verder tot wat Stapel te beweren heeft over wetenschap, sociale psychologie en vooral over zijn eigen frauduleuze handelen.

'VOLGENS STAPEL GELDT DAT SUCCESVOLLE WETENSCHAPPERS NIET ALLEEN GOEDE VERKOPERS VAN HUN WERK ZIJN, ZE ZIJN OOK VOORAL GOEDE VERKOPERS VAN ZICHZELF.'

Stapel licht zijn keuze voor de sociale psychologie toe in een wat bizarre uiteenzetting. 'Persoonlijkheidspsychologen verklaren het liefst vanuit de persoon, sociaal psychologen het liefst vanuit de situatie.' Stapel twijfelde aanvankelijk nog over de situatieve verklaringskracht, want mensen verschillen nogal, ook in een en dezelfde omgeving. Hij dacht daarom dat de colleges persoonlijkheidspsychologie hem antwoorden zouden kunnen geven. Maar die colleges gingen kennelijk over Kouwers *Spel van de persoonlijkheid*. En dat boek leverde Stapel definitief het inzicht op dat 'Het Ware Zelf' niet bestaat. 'De menselijke kern is niets.' En dat inzicht, zo stelt hij vast, dreef hem definitief in de armen van de sociale psychologie. 'Nadat Benjamin Kouwer me had doen beseffen dat het ware ik van mensen niet te kennen is, begreep ik dat ik niet anders kon dan de sociale psychologie omarmen en me vol overgave storten op de beschrijving en verklaring van hoe de gevoelens, de gedachten en gedragingen van mensen beïnvloed worden door hun sociale omgeving' (p. 89). Het is natuurlijk vreemd dat Stapel niet de moeite neemt de huidige gedragsgenetica in zijn beschouwingen te betrekken, of nog dichter bij de persoonlijkheidspsychologie: de *Big Five* en het onderzoek naar temperamentverschillen.

Het is ook *raar* (een door Kouwer graag gebruikt woord) dat Stapel, die zegt zo diep onder de indruk te zijn van Kouwer, een boek produceert dat de lezer 'een kijkje in de krochten van zijn ziel' biedt. Zulke 'krochten', laat staan een 'ziel', bestaan immers in het geheel niet!

Volgens Stapel geldt dat succesvolle wetenschappers niet alleen goede verkopers van hun werk zijn, ze zijn ook vooral goede verkopers van zichzelf. 'Wetenschappelijke congressen zijn transfermarkten'; 'beauty contests' (p. 135). 'Moderne wetenschappers zijn niet alleen schatgravers die mooie dingen willen ontdekken, het zijn ook salesmanagers, die objectieve publicatietargets moeten halen. Langzaam maar zeker nestelde dit idee zich in mijn hoofd en liet daar onuitwisbare sporen na.' Dit soort waarnemingen laat Stapels universum zien: een universum met Stapel in het centrum, niet met wetenschappelijke waarden in het centrum. Echte wetenschappers gebruiken congressen om ideeën op te doen en diepgaand met elkaar te discussiëren; om de gekte van allerlei productie-eisen te bestrijden zijn er bijvoorbeeld decanen, die wijzer beleid verzinnen. Maar voor de sociaal psycholoog en oud-decaan Stapel zijn de door hem beschreven 'situaties' kennelijk voldoende om ook zijn gedrag te verklaren.

'STAPEL VOEDDE HET *GESUNDES VOLKSEMPFINDEN* JEGENS DE WETENSCHAP EERST MET ZIJN FRAUDE EN DOET DAT NU NOG EEN KEER MET ZIJN BOEK.'

Stapel suggereert veelvuldig dat wat hij deed eigenlijk veel vaker voorkomt: 'Omdat ik besepte dat sommige van mijn methoden van datavergaring wellicht niet helemaal keurig waren en officieel misschien niet helemaal door de beugel konden - daar had ik me niet in verdiept (geen tijd voor) - vertelde ik mijn collega's niet altijd precies wat ik uitspookte. Ze vroegen er ook nooit naar. Ik zat in het laboratorium aan de rand van het hoofdstedelijke centrum experimenten te draaien of ik ging op pad en zette vragenlijsten uit. Ik deed mijn ding. Dat deden we allemaal' (p. 141). 'Ik werd er ook steeds bedrevener in gebruik te maken van technieken die matige resultaten konden oppompen. Als een effect net niet mooi uitkwam op alle metingen die ik had gedaan, gebruikte ik vooral de metingen die wel werkten' (p. 143). Hij beschrijft hoe hij proefpersonen, of hele groepen laat 'verdwijnen in de prullenbak' (p. 143). En dan schrijft hij: 'Wat ik deed, was niet keurig wit, maar ook niet pikzwart. Het was grijs en het was *usance*. Hoe kwamen al die anderen anders aan al die schitterende resultaten?' Wat Stapel 'grijs' noemt vat elke beoefenaar van de wetenschap die die naam verdient, op als onvergeeflijke doodzonden.

De voortdurende suggestie dat de 'anderen' het dan wel niet zo bont gemaakt hebben als Stapel zelf, maar toch in het klein wel degelijk *allemaal* op een hellend vlak zijn beland, maakt het mea culpa van Stapel zo dubbelzinnig. Stapel voedde het *gesundes Volksempfinden* jegens de wetenschap eerst met zijn fraude en doet dat nu nog een keer met zijn boek. De volksmond bij uitstek - Youp van 't Hek - drukt dat in de kwaliteitskrant *NRC Handelsblad* op 1 december vorig jaar zo plastisch en beschaafd uit: 'Wat die Diederik deed en zijn jaknikkebollende collega's nog steeds doen is toch gewoon het runnen van een totaal overbodige lukoekjesbakkerij? Duimzuigers zijn het!'

Ook Stapels simplistische uitleg van het waarom van zijn handelen is bepaald niet vrolijk stemmend. 'Ik wilde dat we allemaal verder konden en tempo konden maken. Ik wilde dat iedereen de gelukservaring van mooi, goed, gelukt onderzoek kon ervaren. Dat geluk voelde zo goed; dat kon ik anderen niet ontzeggen' (pp. 172-173). Tja, dat is zo ongeveer een Madoff, die zegt dat rijkdom zo iets moois is dat hij met behulp van een ponzischema anderen daarin wilde laten delen.

'DIT EN NIETS ANDERS IS DE ESSENTIE VAN STAPELS BOEK: IK DIEDERIK, DIES, BEN GEOFFERD VOOR DE ZONDEN DIE IK DEEL MET ALLE ANDEREN.'

Stapel zou volgens de achterflap zijn eigen straatje niet schoonvegen. Maar men kan gemakkelijk zien dat hij toch wel degelijk af en toe de bezem hanteert. Zo vindt hij dat hij, door toedoen van de Universiteit Tilburg en de commissie-Levelt, te veel en te langdurig in de media-aandacht blijft (p. 223). Hij vindt voorts dat de commissie-Levelt hem meer bij haar werk had moeten betrekken (p. 221). Hij schrijft: 'Ik ben een wetenschappelijke topcrimineel die voor de ogen van het toegestroomde publiek eindeloos met rotte eieren en tomaten kan worden bekogeld' (p. 232). Op p. 240 en volgende legt Stapel uit dat zijn gedrag niet moet worden verward met zijn karakter. 'De Diederik Stapel die de commissie beschreef herkende ik niet.' Hij spreekt zelfs van 'karaktermoord'. En dan heeft hij ook nog de moed methodische kritiek te leveren op de werkwijze van de commissie. Hij vindt dat ze misschien wel 'een klassieke Stapel-fout' heeft gemaakt: '...veel verhaal, weinig data' (p. 242). Vervolgens vraagt hij of er eigenlijk wel sprake was van een 'daarvoor opgeleide notulist', en of er wel sprake is geweest van 'onafhankelijke triangulatie', en zo voort en zo verder. Stapel probeert kortom uit te leggen dat de persoonlijkheid die de commissie-Levelt schetst berust op drijfzand. Maar dat is met Kouwer in de hand toch heel begrijpelijk, zou je zeggen. En trouwens, is het niet veel interessanter om het te hebben over de analyse van de frauduleuze publicaties, waarom het in dit rapport draait, dan om de persoonlijkheid van Stapel? Kan Stapel eigenlijk wel beseffen dat het niet om Stapel gaat, maar om zijn fraude? Vooral aan het eind van het boek kan Stapel het steeds slechter volhouden om zijn straatje niet schoon te vege: 'Was men verbijsterd omdat mijn gedrag monsterlijk en vreemd was, of juist omdat het zo menselijk en herkenbaar was?' 'Was het echt zo bizar wat ik had gedaan?' 'Was ik niet gewoon een projectiescherm?' 'Werd Stapelgate niet vooral een mediahype omdat het een uitvergrote weerkaatsing was van herkenbare menselijke angsten en dromen?' (pp. 255 e.v.)

'HET IS TE HOPEN DAT STAPEL NA DIT BOEK OVER DIT ONDERWERP DEFINITIEF ZWIJGT. HET

WAS NOG MOOIER GEWEEST ALS HET BOEK NIET GESCHREVEN WAS.'

Dit en niets anders is de essentie van Stapels boek: ik Diederik, Dies, ben geofferd voor de zonden die ik deel met alle anderen. Mijn fraude is de fraude van u allen. U allen bent kleine Diesjes. Nadat Stapels fraude wereldwijd de sociale psychologie en tot op zekere hoogte de wetenschap in het algemeen onnoemelijke reputatieschade heeft berokkend, doet Stapel er met dit boek nog een schepje bovenop. Dit is geen 'moedige, genadeloze autobiografie van een wetenschapper die keihard ten val kwam', zoals de achterflap van het boek meldt. Dit is een van narcisme en egocentrisme doortrokken boek, waarin de auteur zichzelf heel erg de moeite waard vindt, en zijn fraude uiteindelijk ziet als exemplarisch voor het hedendaagse wetenschappelijke bedrijf. Het is te hopen dat hij na dit boek over dit onderwerp definitief zwijgt. Het was nog mooier geweest als het boek niet geschreven was.

Ten slotte spreek ik de hoop uit dat Diederik Stapel de eventuele royalty's van dit boek ter beschikking stelt van de Universiteit Tilburg, als bijdrage in de kosten van de door hem veroorzaakte schade. En als hij ervoor kiest om toch maar weer de verwarming, het bad en Albert Heijn te gaan benutten, dan ben ik voorstander van conservatoir beslag, ter zekerstelling van de delging van de schade die is geleden door de personen die onder zijn hoede opgroeiden in de wetenschap.

Willem Koops is ontwikkelingspsycholoog en universiteitshoogleraar aan de Universiteit Utrecht.

Literatuur:

B.J. Kouwer. *Het spel van de persoonlijkheid. Theorieën en systemen* (4e druk). Bijleveld. Utrecht 2009 (1963).

Externe links

Een eerdere versie van dit stuk verscheen in de Utrechtse universiteitskrant *DUB*; dat publiceerde tevens een reactie van Frank Miedema:
www.dub.uu.nl/artikel/achtergrond/stapels-mea-culpa-niet-geloofwaardig.html

Het eindrapport van de commissies-Levelt, -Noort en -Drenth is hier te vinden:
www.tilburguniversity.edu/nl/nieuws-en-agenda/commissie-levelt/eindrapport.pdf

Commissievoorzitter Pim Levelt over het rapport bij *Pauw & Witteman*:
http://pauwenwitteman.vara.nl/Fragment-detail.1548.0.html?&tx_ttnews%5Btt_news%5D=28237&tx_ttnews%5BbackPid%5D=116&cHash=c38beede2fba5ffc06f0472a5eff0cc6

Diederik Stapel legt een verklaring af over zijn fraude:
www.youtube.com/watch?v=VA50L-fzExI

Fraude in de wetenschap is niet alleen een Nederlands probleem, zoals blijkt uit een artikel in *Wired* van oktober vorig jaar:
www.wired.co.uk/news/archive/2012-10/04/scientists-lie

De hashtag **#overlyhonestmethods**, gebruikt om onregelmatigheden in wetenschappelijk onderzoek op te biechten, was even trending topic op Twitter:
www.welingelichtekringen.nl/wetenschap/121349/wetenschappers-met-de-billen-bloot.html